

Οι ελπίδες του παρελθόντος στη μεξικανική ποίηση.

Ο Οκτάβιο Πας και οι επίγονοί του

Γιώργος Ρούβαλης

Στην ισπανική γλώσσα η μεξικανική ποίηση κατέχει μια εξαιρετική θέση. Χώρα μεγάλη, δημοκρατική και πλούσια, κοιτίδα πανάρχαιων πολιτισμών και της μοναδικής αστικής επανάστασης στη Λατινική Αμερική, της Μεξικανικής επανάστασης (1910-1917), η χώρα αυτή υπήρξε πάντοτε ένας φάρος κουλτούρας και δημοκρατίας, υπόδειγμα για πολλές άλλες. Η λογοτεχνία και η ποίηση της, κατέχουν πρωτεύουσα θέση στα ισπανόφωνα γράμματα.

Ο εμβληματικότερος ποιητής της είναι ο Οκτάβιο Πας, βραβείο Νόμπελ λογοτεχνίας 1990.

Οκτάβιο Πας

Γεννήθηκε το 1914 και πέθανε το 1998. Τα πρώτα του παιδικά χρόνια συμπίπτουν με την Μεξικανική επανάσταση, που τον αφορά άμεσα, γιατί ο πατέρας του ήταν γραμματέας του Εμιλιάνο Σαπάτα. Λέει χαρακτηριστικά: «Ο παππούς μου, πίνοντας τον καφέ του/μου μιλούσε για το Χουάρες και τον Πορφύριο/τους ζουάβους και τους ασημοντυμένους./Και το τραπεζομάντιλο μύριζε μπαρούτι. Ο πατέρας μου πίνοντας το κονιάκ του/μου μιλούσε για τον Σαπάτα και τον Βίγια/το Σότο υ Γκάμα και τους Φλορες Μαγκόν./Και το τραπεζομάντιλο μύριζε μπαρούτι./ Εγώ μένω σιωπηλός/για ποιον θα μπορούσα να μιλήσω.»

Ο παππούς του και οι θείες του τον μαθαίνουν γαλλικά και του προμηθεύουν άφθονα βιβλία. Μικρός έμεινε για λίγα χρόνια στις Ηνωμένες Πολιτείες και σπούδασε στη Νομική και Φιλοσοφική Σχολή του Εθνικού Πανεπιστημίου του Μεξικού, όπου υποστήριξε την κίνηση για σχολεία για τους εργάτες και την Ισπανική Δημοκρατία. Από τα πρώτα του ποιήματα είναι και το *No Pasaran!*, 1936, που προκάλεσε την πρόσκληση στο αντιφασιστικό συνέδριο συγγραφέων στην Ισπανία το 1937. Εκεί γνωρίζει ισπανούς και λατινοαμερικάνους διανοούμενους,

τον Luis Cernuda, τον Rafael Alberti, τον André Malraux και τον Neruda. Μένει στην Ευρώπη ένα χρόνο και πίσω στο Μεξικό εργάζεται για την Ισπανική Δημοκρατία. Το 1941 δημοσιεύει μια ανθολογία της μοντέρνας ισπανικής ποίησης μαζί με τον Jose Bergamin. Μεταξύ 1943 και 1945 μένει στις Ηνωμένες Πολιτείες και αντικρίζει τη χώρα του με διαφορετικό τρόπο: απομακρύνεται από την ισπανική ρητορεία. Εκεί συλλαμβάνει και το μνημειώδες δοκίμιό του «Ο λαβύρινθος της μοναξιάς» που δημοσιεύεται το 1950 και αποτελεί μια διεισδυτική ανάλυση της λατινοαμερικάνικης ταυτότητας. Η ελληνική μετάφραση κυκλοφόρησε το 1995 από τις εκδόσεις ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ. (1) Ο Πας μπαίνει στη διπλωματική υπηρεσία του Μεξικού και ζει στην Ν. Υόρκη και το Σαν Φρανσίσκο και μετέπειτα στο Παρίσι, όπου γνωρίζεται και σχετίζεται με τους υπερρεαλιστές, των οποίων υπογράφει το Μανιφέστο. Εκεί γράφει την ποιητική συλλογή «ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΥΠΙΟ ΟΡΟΥΣ», 1949, το «Λαβύρινθο...», 1950 και τη συλλογή «Κορώνα-γράμματα» το 1951. Επίσης συνδέεται με μεγάλους λατινοαμερικάνους και γάλλους συγγραφείς.

Πίσω στο Μεξικό το 1953, αφού είχε επισκεφθεί την Ινδία και την Ιαπωνία, γράφει δύο αριστουργηματικές ποιητικές συνθέσεις, το Cantaro roto” και το “Piedra del sol” (Πέτρα του ήλιου), που έχει μεταφραστεί αριστουργηματικά στα ελληνικά από τον Γιώργο Β. Μακρή, στο περιοδικό «Πάλι» καθώς και, πολύ αργότερα, από τον Τάσο Δενέγρη.(2) Το τελευταίο είναι ένα ερωτικό ποίημα, σύμφωνα με το Χούλιο Κορτάσαρ, το πιο θαυμαστό που γράφτηκε ποτέ στη Λατινική Αμερική, απάντηση στον ερωτικό τομέα στη δίψα ολοκληρωτικής αντιπαράθεσης του ανθρώπου με την ίδια του την υπέρβαση, εκεί που όλα τα ψεύτικα σύνορα καταργούνται, όπου το ον δεν περιορίζεται στο ιστορικό εγώ της Δύσης, αλλά ανοίγεται σε μια αρμονία με τόσους ξορκισμένους ή χαμένους θεούς: του σώματος, του τραγουδιού, της ευτυχίας...Το ποίημα αυτό έχει 584 στίχους, που αντιστοιχούν στις μέρες του χρόνου περιστροφής του πλανήτη Αφροδίτη (Κετσαλκόατλ για τους αρχαίους Μεξικάνους).

Λέει ο Πας: «Μια ιτιά κρυστάλλινη, μια λεύκα από νερό/ένα ψηλό σιντριβάνι γερμένο από τον άνεμο,/ένα δέντρο καλοφυτεμένο αν και χορεύοντας,/το πέρασμα του ποταμού που ελίσσεται,/προχωρεί, πισωδρομίζει, στρέφεται/και πάντα

καταφθάνει/... Όλα μεταμορφώνονται, όλα είναι ιερά,/κάθε δωμάτιο είναι το κέντρο του κόσμου,/είναι η πρώτη νύχτα, η πρώτη μέρα,/ο κόσμος γεννιέται όταν αυτή και αυτός φιλιούνται/...»

Ο Πας έγραψε επίσης πολλά δοκίμια και διηύθυνε για πολλά χρόνια αξιόλογα λογοτεχνικά και πολιτικά περιοδικά στο Μεξικό, το *Plural*, 1971-1976 και *Vuelta* από το 1977 και εφεξής. Επίσης μετέφρασε συγγραφείς από πολλά μέρη του κόσμου.

Διάσημη έμεινε η αντίδρασή του το 1968 όταν η μεξικανική κυβέρνηση έπνιξε στο αίμα μια ειρηνική φοιτητική διαδήλωση. Ο Πας παραιτήθηκε από τη θέση του πρεσβευτή στην Ινδία και έγραψε ένα βίαιο ποίημα για την Ολυμπιάδα του 1968, όπου «Οι δημοτικοί υπάλληλοι/πλένουν το αίμα/στην Πλατεία των Θυσιών...». Είπε ότι δεν μπορούσε να υπηρετεί μια κυβέρνηση δολοφόνων. Προς το τέλος της ζωής του, αφού είχε μεταφραστεί σε διάφορες γλώσσες, με αρχή το 1957 στα γαλλικά, έκανε πλατύτερα γνωστό το έργο του από την τηλεόραση, με μια σειρά εκπομπές για την ποίησή του και την μεξικανική ταυτότητα, το 1984 και 1989. Στις πολιτικές του ιδέες, καταφερόταν το ίδιο εναντίον του ανελεύθερου κομμουνισμού και του άναρχου καπιταλισμού. Ο Πας ήταν γενναιόδωρος, είχε αρχηγικό χάρισμα, ήταν συμπαθής, τον ενδιέφερε τι έκαναν οι άλλοι. Συγκέρασε την ποίηση με την ιστορία. Το 1990, στα 76 χρόνια του, του απονέμεται το Βραβείο Νόμπελ Λογοτεχνίας, διότι άνοιξε το Μεξικό στον κόσμο (είναι ο πρώτος Μεξικάνος που το παίρνει και ο πέμπτος λατινοαμερικάνος), «για ένα έργο όλο πάθος, ανοιχτό στους ευρείς ορίζοντες, το οποίο διαπερνά μια αισθησιακή εξυπνάδα και ένας πλήρης ουμανισμός» σύμφωνα με τη Σουηδική Ακαδημία.

Ο πολύτιμος συνεργάτης του Gabriel Zaid, έγραψε γι' αυτόν στα 80 χρόνια του «Φανταστείτε έναν Έλληνα φιλόσοφο, ένα Ρωμαίο αγορητή, έναν ουμανιστή της Αναγέννησης, ένα μεταφυσικό ποιητή, ένα σοφό του Διαφωτισμού, ένα Γιρονδίνο επαναστάτη, ένα ρομαντικό αντάρτη, ένα ερωτικό ποιητή, ένα φυσικό αναρχικό, έναν ήρωα της λογικής, ένα λαϊκό πολυθεϊστή, ένα θερμό σοσιαλιστή, έναν απογοητευμένο σοσιαλιστή, ένα δυσ παρεστημένο φιλελεύθερο, ένα κριτικό όλο

πάθος. Όλα αυτά τα πολιτιστικά ρεύματα και πολλά άλλα, τα έχει ενστερνιστεί, αφομοιώσει και αναπλάσει ένα μόνο άτομο. Αυτός είναι, περίπου, ο Οκτάβιο Πας.»

OCTAVIO PAZ

Μεξικό: Ολυμπιάδα του 1968

Μετάφραση από τα Ισπανικά Γιώργος Ρούβαλης

Η καθαρότητα

(ίσως αξίζει τον κόπο
να το γράψω πάνω στην καθαρότητα
αυτής της σελίδας)
δεν είναι καθαρή:

είναι μια λύσσα

(κίτρινη και μαύρη)

συσσώρευση χολής στα ισπανικά
που απλώνεται στη σελίδα.

Γιατί;

Η ντροπή είναι μίσος
που στρέφεται εναντίον σου:

ναι

ένα έθνος ολόκληρο ντρέπεται
είναι λιοντάρι που λουφάζει
για να πηδήξει

(Οι δημοτικοί υπάλληλοι
πλένουν το αίμα
στην Πλατεία των θυσιών).

Κοίτα τώρα,

λεκιασμένη

προτού να ειπωθεί κάτι

που ν' αξίζει τον κόπο

την καθαρότητα.(3)

Οι τέσσερις νέες ελπίδες

Ο Πας ενθάρρυνε και βοηθούσε τους νεώτερους ποιητές. Όπως παλαιότερα είχε βοηθήσει τους ομότεχνούς του Ισπανούς δημοκρατικούς που έφτασαν στο Μεξικό το 1939 ηττημένοι από το Φράνκο, έτσι και αργότερα, την δεκαετία του 1960, προσέφερε τη φιλία και την εκτίμηση του σε μια ομάδα νέων ποιητών που είχαν αρχίσει να ακούγονται τότε. Στον πρόλογο της ανθολογίας *Poesia en movimiento* (1966), όπου ο Πατσέκο ήταν και αυτός ανθολόγος, σημειώνει τα χαρακτηριστικά των τεσσάρων νέων ποιητών που αποτελούσαν τις τότε ελπίδες για το μέλλον. Για να τους χαρακτηρίσει, ο Πας χρησιμοποιεί τα σημάδια που συνθέτουν τα εξαγράμματα του Ι Τσινγκ: Ο Μόντες ντε Οκα ήταν ο Κεραυνός, ο Γκαμπριελ Σαιντ το Νερό, ο Όμηρος Αριτζής η Φωτιά και ο Πατσέκο η Λίμνη. Κατόπιν τους συνέκρινε : « ο Πατσέκο δεν υπερυψώνεται τόσο όσο ο Μόντες ντε Οκα ούτε είναι διαπεραστικός όπως ο Σα'ί'ντ ούτε γράφει πολλά όπως ο ο Αριτζής: τον εμπεριέχει ένα ήσυχο φως». Έτσι ο καθένας από αυτούς αντιμετώπιζε διαφορετικούς κινδύνους : το ομιχλώδες, την διασπορά, κλπ.

Χοσέ Εμίλιο Πατσέκο (4)

Ο Χοσέ Εμίλιο Πατσέκο θεωρείται σήμερα ένας από τους πιο σημαντικούς συγγραφείς της Λατινικής Αμερικής και της ισπανικής γλώσσας γενικότερα. Με σπάνια ευαισθησία, διεισδυτικότητα, πρωτοφανή σεμνότητα και βαθιά γνώση της λογοτεχνίας και της ιστορίας, ο Πατσέκο πραγματεύεται κυρίως το φευγαλέο του χρόνου. Ασχολείται ακόμα με την αρχαία ιστορία του Μεξικού, την Κατάκτηση και τις σχέσεις Ισπανών-ιθαγενών, κριτικάρει την καπιταλιστική εξέλιξη του οικονομικού συστήματος και τις αδικίες του, καθώς και την οικολογική καταστροφή παγκοσμίως. Ακόμα, προβαίνει σε μια εις βάθος κριτική της ποίησης, αναγνωρίζοντας τη ματαιοδοξία των ποιητών και τα φτωχά της αποτελέσματα. Πάντως, στηρίζεται σταθερά στο έργο των προηγούμενων ποιητών, για να το ιδιοποιηθεί, βελτιώσει και προχωρήσει περαιτέρω. Μ' αυτήν την έννοια, η ποίησή του μοιάζει

με παλίμψηστο. Οι ποιητικές μορφές που χρησιμοποιεί, με μεγάλη ευκολία και επιδεξιότητα, είναι μεγάλου εύρους, από τις παραδοσιακές (σονέτο, σάτιρα, χαϊκού, επίγραμμα, μύθος, μετάφραση, κλασικές παραπομπές, κλπ.) ως τις πιο απρόσμενες και μοντέρνες.

Ο Πατσέκο γράφει πολύ και μάλιστα δεν περιορίζεται μόνο στην ποίηση, παρόλο που ο ίδιος δηλώνει κυρίως ποιητής. Γράφει μυθιστόρημα, ποίημα, χρονικά, σενάρια, σχόλια... Η στήλη του *Inventario* (Απογραφή) στο περιοδικό *Proceso* δημοσιεύεται για δεκαετίες ολόκληρες (1970-80-90) και ετοιμάζεται μια πλήρης έκδοση πάνω από 800 χρονογραφημάτων που αποτυπώνουν τη σύγχρονη μεξικανική κοινωνία.

Παράλληλα, δίδαξε λογοτεχνία στην Αγγλία και τον Καναδά και για σειρά ετών στις ΗΠΑ, ενώ μεταφράσεις του έργου του υπάρχουν σε όλες τις κύριες γλώσσες και ανθολογήθηκε από τα είκοσι του χρόνια.

Νέος, μελέτησε αρχαία ελληνικά και λατινικά. Η κλασική Ελλάδα παίζει μεγάλο ρόλο στο έργο του. Τον παρομοιάζουν με το μεγάλο Μεξικανό ουμανιστή Alfonso Reyes (1889-1959), έντονο θαυμαστή και εκείνον της αρχαίας Ελλάδος. Εκτός από τον Reyes, και φυσικά το δάσκαλό του Οκτάβιο Πας, τον Μπόρχες, κ.ά., ο Πατσέκο θαυμάζει τους προσωκρατικούς φιλοσόφους, κυρίως τον Ηράκλειτο, (που εμφανίζεται συχνά στην ποίησή του), από τον οποίον δανείζεται το στοιχείο της φωτιάς για την προσωπική του κοσμογονία. Έχει διαβάσει με προσοχή τα επιγράμματα και τα χρησιμοποιεί για να κριτικάρει τα κακώς κείμενα της εποχής του σ' όλες τις ηπείρους. Μετέφρασε 16 ποιήματα του Καβάφη και χρησιμοποίησε τους αρχαίους ελληνικούς μύθους, (του Σισύφου, κλπ.). Στη σύγχρονη Ελλάδα, βρέθηκε μόνο για δυο-τρεις μέρες, σ' ένα οικολογικό συνέδριο στη Λήμνο, από όπου και το ομώνυμο ποίημά του.

Η συνείδηση του χρόνου που κυλά, είναι το βασικό θέμα της ποίησης του Πατσέκου. Με πολύ απλό λεξιλόγιο, συνήθως σύντομα ποιήματα την εξερευνούν, όχι μόνο για τον ίδιο τον ποιητή και τη ζωή του αλλά και για τους παρελθόντες αιώνες της χώρας και της πόλης του. Σε τούτο μοιάζει πολύ με το Σεφέρη, τον οποίον έχει επίσης μεταφράσει. Οι προβληματισμοί των Αζτέκων και των Μάγιας, η εισβολή των κατακτητών Ισπανών και η καταστροφή που ακολούθησε, παρά τη

λυσσασμένη αντίσταση του αρχηγού Κουαουτέμοκ, που έχει σήμερα το άγαλμά του στην Πόλη του Μεξικού (ενώ δεν υπάρχει πουθενά άγαλμα του Κορτές), οι φίλοι που φεύγουν, οι αγάπες που ξεθωριάζουν, οι συνήθειες που αλλάζουν και ο εξαμερικανισμός του τρόπου ζωής είναι πανταχού παρόντα και κυριαρχούν στο έργο του.

Ένα άλλο θέμα που τον απασχολεί, κυρίως σε οψιμώτερα βιβλία του, είναι η οικολογική καταστροφή. Γράφει για τα ζώα και τα πτηνά, για τη θάλασσα, αλλά και για τα βουνά, τα δάση, τα έντομα, τα ψάρια, τα οστρακοειδή, τα φυτά και συλλογίζεται για τον τρόπο ύπαρξης και καταστροφής τους από την άλογη μανία του ανθρώπου. Αυτό καταγγέλλει το ποίημά του από τη συλλογή *Irás y no volverás* με τίτλο *Έβδομη Σφραγίδα*:

*Και λίγο-λίγο καταβροχθίσαμε τη γη.
Σαπισμένη μέχρι τις ρίζες της,
ούτε ένα δέντρο δεν απομένει
ούτε τα υπολείμματα κάποιου ποταμού.
Όλος ο αέρας είναι σαπίλα
οι κάμποι, ωκεανοί σκουπιδιών
είμαι ο τελευταίος άνθρωπος.
Επέζησα την καταστροφή του είδους μου.
Μπορώ να βασιλεύσω σε αυτόν τον κόσμο,
αλλά προς τι;*

Το πράσινο των δέντρων στο βουνό Ajusco, έξω από την Πόλη του Μεξικού ενθουσιάζει τον ποιητή. Πάντα όμως, μια μελαγχολία μετριάζει τους ενθουσιασμούς του και εδώ όπως σ' όλα τα θέματα που αγγίζει. Ακόμα, θεωρεί ότι η Πόλη του Μεξικού είναι πλέον από κτιριακή και ηθική άποψη ένα ερείπιο, πράγμα που περιγράφει με λεπτομέρεια στη νουβέλα του (μεταφρασμένη στα ελληνικά από τον υπογράφωντα) *Οι μάχες στην έρημο*, 1981.

Η αδυναμία λοιπόν του Πατσέκο, σύμφωνα με τον Πας ήταν να σπάσει το ίδιο της Λίμνης, τη στασιμότητα, πράγμα που ο ποιητής το έκανε με το παρά πάνω τα επόμενα χρόνια, ανοίγοντας νέους δρόμους στην ποίησή του και το περιεχόμενό της. Πέρασε δηλαδή, σύμφωνα με

τον κριτικό José Miguel Oniedo, από μια φιλοσοφική στάση σε άλλη, υπαρξιακής και κριτικής υφής. Πρέπει επίσης να υπογραμμίσουμε εδώ, ότι όλο του το έργο διαπερνά η ειρωνεία και η κριτική αυθάδεια. Ο Πατσέκο δεν εφησυχάζει ποτέ. Με τον ίδιο τρόπο που αλλάζει φόρμες, κριτικάρει με πάθος κάθε μια, ακόμα και τη λεγόμενη ανωτερότητα της ποίησης: Ο Πατσέκο αυτοειρωνεύεται και συζητά ποιος είναι ο ρόλος της ποίησης στο σύγχρονο κόσμο. Το ποίημα είναι μια σύντομη λάμψη και μόνο, χωρίς αντίκρισμα μέσα σε έναν κόσμο ζοφερό και παράλογο. Καμία αίσθηση μεγαλείου λοιπόν στην ποίησή του: απογοήτευση και ναυάγιο. Στο *Μη με ρωτάς πως περνά ο καιρός*, ο Πατσέκο παρουσιάζει πολλούς και ετερόδοξους ορισμούς της ποίησης. *Dichterliebe*, είναι ένας από αυτούς:

*Η Ποίηση είχε μια και μόνη πραγματικότητα: το μαρτύριο
ο Μπωντλαίρ το μαρτυρά: ο Οβίδιος θα ενέκρινε
διαβεβαιώσεις όπως αυτή
η οποία εξάλλου εγγυάται
την απειλούμενη επιβίωση ενός είδους
που κανείς δε διαβάζει αλλά που φαίνεται
ότι όλοι μισούν, σαν μίαν αρρώστια
της συνείδησης, ένα απομεινάρι
παρελθουσών εποχών από τη δική μας,
όπου η επιστήμη συμβαίνει να κατέχει
το απόλυτο μονοπώλιο της μαγείας.*

Και για να αποδείξει του λόγου το αληθές, ο Πατσέκο εφευρίσκει δυο ετερωνύμους του, (όπως ο Pessoa, που είχε πολλούς), τους Julian Hernández και Fernando Tejada, των οποίων συντάσσει πλήρη βιογραφία και ολόκληρες ποιητικές συλλογές. Ο ένας τους μάλιστα έχει πατέρα Αμερικανό και μάνα Μεξικάνα. Αλλά, αυτό που χαρακτηρίζει περισσότερο τον Πατσέκο είναι η ιδιοποίηση ενός ρητού που βάζει στο στόμα του Julian Hernández και που ανήκει όμως στον Λωτρεαμόν και τους υπερρεαλιστές: «*η ποίηση δεν είναι κανενός: /την κάνουμε όλοι μας*». Αμφισβήτηση που αναπτύσσεται κυρίως στο ποίημά του *Κριτική της ποίησης*. Άρα, το να γράφεις ποίηση σημαίνει για τον Πατσέκο να την ξαναγράφεις. Φτάνουμε έτσι στην περίφημη στον καιρό μας *διακειμενικότητα*, που πρώτη όρισε η Τζούλια Κριστέβα. Ιδιοποιούμεστε στίχους, σπαράγματα, επιγραφές,

παραπομπές άλλων συγγραφέων ή του ίδιου του λαού (βλ. ποίημα *Τλατελόλκο, 2 Οκτωβρίου 1968*). Ο ποιητής λοιπόν δεν είναι ένας μικρός θεός, αλλά κάποιος που μας κάνει να δούμε απλώς ορισμένα πράγματα. Εδώ εισέρχεται και η μετάφραση, την οποία ο Πατσέκο άσκησε ευρέως. Όχι μόνο δημοσίευσε ανθολογίες (π.χ. *Η μεξικάνικη ποίηση του 19^ο αιώνα, 1965 - Ανθολογία του μοντερνισμού, 1970*), αλλά και μετέφρασε το *De Profundis* του Wilde, 1975 και χρησιμοποιεί ή συμπληρώνει ποιήματα των *Μεξικανικών ασμάτων*, López Velarde, Bécquer, Ruben Darío, Βιβλίο του Ιώβ, Jorge Manrique, Γκαίτε, Ορτέγκα υ Γκασσέτ, Calderón, Μπωντλαίρ, D.H. Lawrence, Cernuda, César Vallejo και της Βίβλου. Αυτές είναι οι περίφημες *Προσεγγίσεις, Aproximaciones*), που περιλαμβάνουν και «ελληνικά» επιγράμματα. Ο μεταφραστής έτσι δεν είναι προδότης αλλά δημιουργός.

Ο Πατσέκο όμως, είναι και κριτικός του καπιταλισμού, στρατευμένος πολίτης, θα λέγαμε. Χωρίς να έχει προσχωρήσει σε κανένα κόμμα, πάλλεται διαρκώς με τα συμβάντα της εποχής του: πόλεμος στο Βιετνάμ (βλ. το διήγημα *Η ανθρωποθυσία-la fiesta brava*, μεταφρασμένο στα ελληνικά), θάνατος του Τσε Γκεβάρα, σφαγή στο Τλατελόλκο το 1968, εξαμερικανισμός, παντοκρατορία της νοοτροπίας του κέρδους, απληστία της ισπανικής κατάκτησης του Μεξικού και ισοπέδωση των αξιών σε μια κοινωνία ατομιστών και καταναλωτών. Όλα αυτά, τα υπογραμμίζει με τη γνωστή ειρωνεία, λεπτότητα και σαρκασμό του, αφήνοντας πίσω του έναν αέρα μελαγχολίας και αδυναμίας αντίδρασης. Αλλά μήπως και η απλή αναφορά των φαινομένων δεν αποτελεί ένα βήμα για τη συνειδητοποίηση των πολιτών και την περαιτέρω μετατροπή τους; Αυτό και μόνο μπορεί να κάνει ο ποιητής.

Άλλες διαστάσεις του έργου του

A) Τα παιδικά χρόνια και η εφηβεία σαν αποτυχίες της κοινωνίας των αισθημάτων και της ενήλικης απογοήτευσης, κυρίως στα πεζά του.

B) Οι συνεχείς κοινωνικοπολιτικές μειωτικές καταστάσεις, δηλαδή η μαρτυρία για την κρίση του μοντέρνου Μεξικού και οι κυκλικές αγριότητες της ιστορίας.

Γ) Και το άνοιγμα της διήγησης σε μια ευρύτερη πραγματικότητα, η διεϊσδυση του ανεξήγητου και του φανταστικού στο καθημερινό (π.χ.

διηγήματα *Όταν έφυγα από την Αβάνα και Η ανθρωποθυσία* στην Ανθολογία Νέοι Πεζογράφοι της Λατινικής Αμερικής...ο.π.)

Η ποίηση και η πρόζα του Πατσέκο έχουν εκπληκτική λεκτική λιτότητα και ακρίβεια, λεξιλόγιο όλο και πιο έντονο και σκεπτικιστικό. Έχει επηρεαστεί από τους πιο καθαρούς ποιητές της ισπανικής γλώσσας: Luis Cernuda, Pedro Salinas, Jorge Guillén και από ορισμένα μοτίβα και σύμβολα των Borges, Xavier Villaurrutia και Paz.

Έκανε πολλά ταξίδια και έχει ποιήματα που εμπειρεύουν εντυπώσεις από διάφορους τόπους όλων των ηπείρων του κόσμου. – Ο Πατσέκο είναι ένα «λογοτεχνικό ζώο» σύμφωνα με το Ισπανό ποιητή και κριτικό Luis Antonio de Villena. Επομένως πολλά ποιήματά του είναι γεμάτα από λόγιες αναφορές σε άλλους λογοτέχνες είτε της ισπανικής είτε ετέρων γλωσσών.

Στο βιβλίο του *Desde entonces*, 1980, χρησιμοποιεί σχεδόν αποκλειστικά τον ελεύθερο στίχο και το ποίημα σε πρόζα. Ανάμεσα στα «κουβεντιαστά» κείμενά του εντύπωση προκαλούν τα σουρεαλιστικά. Παραθέτει παραδοξολογίες που μας θυμίζουν τον Μπόρχες μαζί με άμεσες σκέψεις για τη φρίκη που περιγράφει ο καθημερινός Τύπος. Ο Ηράκλειτος κάνει και εδώ την εμφάνισή του *Ήλιος του Ηράκλειτου*, για να δηλώσει το ότι ο φυσικός χρόνος προχωρά με ατέρμονες κύκλους, αλλά ο ανθρώπινος χρόνος είναι μόνο γραμμικός και πεπερασμένος.

Ασχολήθηκε επίσης με το σινεμά (έγραψε σενάρια από τα διηγήματά του). Για οκτώ χρόνια, τη δεκαετία του '60, ο Πατσέκο ήταν συντάκτης του κινηματογραφικού εβδομαδιαίου *ζουρνάλ* μαζί με τους Κάρλος Φούντες, Γαμπριέλ Γκαρσία Μάρκες. Επίσης, έχει γράψει τα σενάρια σε τρεις εξαιρετικές ταινίες του σκηνοθέτη Αρτούρο Ριπστάιν, τη δεκαετία του '70, το *El castillo de la pureza*, *El santo oficio* και *Fox-trot*. Ακόμα η ταινία *El viento distante* του 1965 περιλαμβάνει τρεις μεσαίου μήκους με Μεξικάνους σκηνοθέτες που κινηματογραφούν διηγήματα του Πατσέκο. *Οι μάχες στην έρημο* έχουν γίνει ταινία, το 1986 με σκηνοθέτη τον Αλμπέρτο Ισαάκ και τίτλο *Μαριάννα, Μαριάννα*. Ο Πατσέκο επίσης, για τέσσερα χρόνια κρατούσε στο ραδιόφωνο της UNAM μια εβδομαδιαία εκπομπή με θέμα τα βιβλία.

Jose Emilio Pacheco

Λήμνος

Μετάφραση από τα ισπανικά: Γιώργος Ρούβαλης

Χιλιάδες έτη φωτός καίνε το μεσημέρι την παραλία της Λήμνου. Ψάχνεις τη σπηλιά μέσα στα βράχια. Ο Φιλοκτήτης δεν μένει εκεί. Δεν θα γιατρέψεις την πληγή ούτε θα βρεις το τόξο. Το μόνο που σου μένει είναι να βάλεις χώμα της Λήμνου πάνω στις ίδιες σου τις πληγές.

Αιώνες ολόκληρους νόμιζαν ότι αυτή η γη ήταν ιερή και γιάτρευε κάθε αρρώστια. Τίποτα όμως δεν δύναται ενάντια στην εισβολή ημών των βαρβάρων ούτε για τα πλαστικά, τα κουτάκια της μπύρας, τις γόπες, τα περιτυλίγματα από μεταλλικό χαρτί που κλείνουν για πάντα το δρόμο προς την Τροία.

Από τη συλλογή: «Κινούμενη άμμος», 1992-1998

Μάρκο Αντόνιο Μόντες ντε Όκα (1932-2009)

Υπήρξε ποιητής, πεζογράφος και ζωγράφος. Σπούδασε φιλοσοφία και νομικά στο Εθνικό πανεπιστήμιο του Μεξικού. Επίσης, υπήρξε ιδρυτής και γραμματέας του Pen club του Μεξικού, πρόεδρος της Εταιρείας Συγγραφέων του Μεξικού, εκδότης της σειράς Ποιήματα και δοκίμια του Εθνικού πανεπιστημίου καθώς και μορφωτικός ακόλουθος στην Ισπανία. Ήταν συνεργάτης σε πάνω από είκοσι λογοτεχνικά περιοδικά και υπότροφος του Μεξικανικού Κέντρου Συγγραφέων την δεκαετία του 1950 και του ιδρύματος Γκουγκενχάιμ της δεκαετίας του εξήντα και εβδομήντα. Όμως, τις τελευταίες δεκαετίες, από εκείνη

του ογδόντα έως τον θάνατο του ο Μόντες ντε Όκα βρισκόταν κάπως στο περιθώριο.

Βέβαια, με την εμφάνιση του την δεκαετία του πενήντα, η ποίηση του είχε προξενήσει τον θαυμασμό του δασκάλου του Οκτάβιο Πας, που είχε πει ότι τα ποιήματα του δεν «γίνονταν με μέτρο αλλά με ξαφνικές αποκαλύψεις», στα πλαίσια πάντα μιας ατέρμονης λυρικής φαντασίας που χαρακτήριζε η λεκτική ακρίβεια και ο απόλυτος έλεγχος της μεταφοράς. Άλλοι κριτικοί υπογραμμίζουν ότι το πάθος φώτισε την ποίηση του συχνότερα παρά η ψυχραιμία. Πάθος που τον οδήγησε συχνά σε υπερβολές και επαναλήψεις αλλά, πάντα σύμφωνα με τον Οκατάβιο Πας «παρόλο που είναι αλήθεια ότι μερικές φορές ο Μαρκο Αντόνιο Μόντες Ντε Όκα με κουράζει, είναι επίσης αλήθεια ότι πιο συχνά με αφήνει έκθαμβο». Στις πάνω από τριάντα ποιητικές συλλογές του υπάρχουν επίσης πολλά εκτενή ποιήματα, όπως *Τα ερείπια της απαίσιης Βαβυλώνας, 1953*. Οι εχθροί του έβρισκαν μειονεκτήματα στην λαμπερή και εφευρετική του ποίηση π.χ. το απροσδιόριστο, την υπερβολική φαντασία, που δεν του επέτρεπαν να γράψει ένα οργανωμένο ποίημα παρά μια μορφή συσσώρευσης εικόνων. Ο Χοσε Εμίλιο Πατσέκο, υπερασπιζόμενος τον φίλο του στο δοκίμιο του *Προσέγγιση της Μεξικανικής Ποίησης του 20^ο αιώνα, 1965* έγραψε: «για ποιό λόγο δεν θέλησαν να κρίνουν τον Μοντες ντε Όκα μέσα από τις προθέσεις και από την προσωπική του ικανότητα; Για ποιο λόγο να του απαιτούν αυτό που ο ίδιος δεν θέλησε να κάνει;» Άλλο προσόν του ποιητή ήταν, όπως είχε παρατηρήσει και ο Πας, να είναι διαφορετικός σε κάθε βιβλίο αλλά, στο βάθος, πάντα ο ίδιος. Ο ποιητής Εδουάρδο Λισάλδε είπε ότι ο Μοντες Ντε Όκα υπήρξε ο Βισέντε Ουιδόμπρο του Μεξικού, ο αρχηγός δηλαδή ενός νέου και λαμπρού και αμίμητου δημιουργισμού (creacionismo), ένας μεγάλος μίνιμαλίστας, που καλούσε τον αναγνώστη σε ένα εσωτερικό κόσμο.

Διάφορα βραβεία όπως το Βιγιαουρρούτια, 1959 και το Εθνικό Βραβείο Λογοτεχνίας, 1985 αναγνώρισαν το ποιητικό έργο του και τη συμβολή του προώθηση της κουλτούρας.

Μια ανθολογία 1953-2000 περιέχει τα κυριότερα ποιήματα του.

ΦΤΕΡΟΥΓΑ

Στη Μαρία Ντίας ντε Γκονσάλες Κοσίο

Φτερούγα που με βοηθάς να ονοματίσω κάθε φυτό,

Το μόνο κατάπλασμα που αντέχει ο πληγωμένος ουρανός.

Φτερούγα που μπορείς να χαστουκίσεις το εσωτερικό μιας παγόδας.

Και να την θρυμματίσεις σε χίλια-μύρια πλακάκια

Άτακτη φτερούγα

Ζωντανή βεντάλια για τ' αστέρια

Πάντα καθισμένη στην ιδανική σου θερμοκρασία

Ειρηνική φτερούγα, σφυγμός του φωτός

Σκιά που γυρνάς τις σελίδες του κήπου,

Θρησκευτική φτερούγα, υπέροχη φτερούγα

Μεταξένια ομπρέλα πάνω από την κοντή σαλαμάντρα

Φτερούγα που βγάζεις από την σιωπηλή άρπα

Στιγμιαίες κραυγές

Υπέροχη φτερούγα,

Φτερούγα βαμμένη με δυο χέρια χιόνι

Τώρα σ' έχω στη χούφτα μου

Διπλωμένη σαν σε ανθοδοχείο

Από όπου βγαίνουν ξαφνικά μίσχοι

Ο μύθος και η βεβαιότητα.

Vendimia del juglar, 1965

Όμηρος Αριτζής - Aridjis (γενν.1940)

Ποιητής, πεζογράφος, δημοσιογράφος, πανεπιστημιακός, και διπλωμάτης. Γεννήθηκε στο Κοντεπέκ της πολιτείας Μιτσοακάν από Έλληνα πατέρα και μεξικάνα μητέρα. Πολυγραφότατος, δημοσίευσε πάνω από τριαντατρία βιβλία, ορισμένα εκ των οποίων έχουν μεταφραστεί και στα ελληνικά.

Η ποίηση του χαρακτηρίζεται από αισθησιακότητα και καλή χρήση της γλώσσας. Επίσης αναφέρεται σε ιστορικά θέματα και σε θέματα που άπτονται του περιβάλλοντος. Πήρε το βραβείο Βιγιαουρούτια το 1964 και την υποτροφία Γκουγκενχάιμ το 1966-1967 και το 1979-1980. Εκτός από τις διπλωματικές του αποστολές στην Ολλανδία και Ελβετία υπήρξε και πρέσβης του Μεξικού στην Ουνέσκο από το 2007 μέχρι την

πρόσφατη κατάργηση της θέσης. Επίσης υπήρξε διευθυντής του Πολιτιστικού Ινστιτούτου του Μιτσοακάν και καθηγητής σε διάφορα φημισμένα πανεπιστήμια των Ηνωμένων Πολιτειών . Μια ανθολογία του 1987, με τίτλο Ποιητικό Έργο περιλαμβάνει ποιήματα του μεταξύ 1960-1986.

ΠΑΡΑΜΕΝΕΙΣ ΣΤΗ ΣΙΩΠΗ

Παραμένεις στη σιωπή
Μεθυσμένη και υπνοβάτισσα
Πίσω απ ' τους καθρέφτες το όνομα σου ξεγυμνώνεται

Μέσα στα φώτα διαχέεται
Η θανατερή σου ίρις

Με την γέννηση της μέρας
Βαρύ πένθος φοράς
Από ληκύθους και σώματα

Η αποκάλυψη σου, ποτέ δεν σταματά
Στην νύχτα την άραχλη

Στο βάθος της φωνής σου που αρνείται
Υπάρχει άλλη που κατανεύει

Οι ξεθεμελιωμένοι θεοί σου
Ξαναζούν σιωπηλά
Στην αόρατη πραγματικότητα.

ΟΙ ΛΕΞΕΙΣ ΔΕΝ ΛΕΝΕ

Οι λέξεις δεν λένε
Όσα λέει ένα σώμα
Που ανεβαίνει το λόφο το σούρουπο
Οι λέξεις δεν λένε
Όσα λέει ένα κολιμπρί
Στον αέρα το μεσημέρι
Οι λέξεις δεν λένε αυτά που λέει ένα σκυλί

που περιμένει το αφεντικό του που ποτέ δεν θα ξανάρθει
Ο λέξεις δεν λένε αυτά που λέει το βήμα της γυναίκας
Η κίνηση του πρωινού δέντρου
Ο λέξεις δεν λένε αυτό που γίνεται μια φλαμουριά
Που ο κεραυνός ξεραίνει
Οι λέξεις δεν λένε την αίσθηση γέννησης
Της αγάπης και του θανάτου
Οι λέξεις είναι σκιές δεμένες στα πόδια ενός ανθρώπου που περπατά
πολύ γρήγορα μέσα στο πλήθος
Είναι βλέφαρα νυσταγμένα που καλύπτει ο άντρας την αγάπη
Που δεν φτάνει να καταλάβει

Γκαμπριέλ Σαϊντ – Zaid (γενν. 1934)

Ποιητής, δημοσιογράφος, δοκιμιογράφος και πολιτικός μηχανικός. Γεννήθηκε στο Μοντερέυ του Μεξικού. Υπήρξε στενός συνεργάτης του Οκτάβιο Πας , κυρίως στο περιοδικό *Vuelta* μεταξύ 1976 και 1992, του οποίου σχολίασε και προώθησε το έργο. Έλαβε το βραβείο Βιγιαουρούτια το 1972 και εξελέγη Μέλος του Εθνικού Κολλεγίου (είδος Ακαδημίας) το 1974 και Ακαδημαϊκός 1986-2002. Εκτός από την ποίηση που χαρακτηρίζεται από οξυδερκή παρατήρηση, ειρωνική διάθεση και νεωτεριστική δύναμη, ασχολήθηκε εκτενώς με την δοκιμιογραφία και την κριτική. Τα θέματα των δοκιμίων του δεν περιορίζονται στη λογοτεχνία αλλά περιλαμβάνουν την μεξικανική πολιτική, την πολεοδομία και μια μεγάλη σειρά άλλων ζητημάτων. Άσκησε μεγάλη επιρροή στη ζωή του Μεξικού και μέσα από το περιοδικό *Vuelta* και μέσα από μεταγενέστερα πολιτιστικά περιοδικά, όπως το *Nexos* και *Letras Libres*.

ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΗΣ ΑΦΡΟΔΙΤΗΣ

Έτσι αναδύεσαι απ ' το πεντακάθαρο νερό
Κι μακριά σου κόμη νερένια είναι ακόμη
Κι οι άνεμοι σε ωθούν, τα κύματα σε οδηγούν
Όπως η αυγή, κυματιστά, γαληνοτάτη.

Έτσι φτάνεις, ξαφνικά,
Και ξαναζεί στην ακρογιαλιά το μυστήριο της μέρας

ΗΛΙΑΚΟ ΡΟΛΟΙ

Παράξενη η ώρα. Δεν είναι
Το τέλος του κόσμου
Αλλά το σούρουπο.

Η πραγματικότητα
Πύργος της Πίζας
Σημαίνει την ώρα
Ετοιμόρροπη.

Σαράντα χρόνια μετά, τι απέγιναν εκείνες οι νέες ελπίδες του παρελθόντος ; Κράτησαν τις υποσχέσεις που εξέφραζαν τότε;

Μια πρώτη γενική αποτίμηση του έργου τους είναι ότι και οι τέσσερες ακολούθησαν το δρόμο της λογοτεχνίας και ορισμένοι από αυτούς, όπως ο Πατσέκο, χωρίς να αποσπαστούν από την ενασχόληση με την ποίηση και με άλλες δραστηριότητες , συγκεντρώθηκαν σε αυτήν (και στην πεζογραφία), με λαμπρά αποτελέσματα και εσωτερική και διεθνή αναγνώριση.

Μια ανάλογη παρατήρηση μπορούμε να κάνουμε και για τον Γκαμπριελ Σαιντ, που εκτός από το δικό του ευρύτατο ποιητικό έργο ασχολήθηκε με την ανθολόγηση μεξικανικής ποίησης (*Omnibus de poesía mexicana* 1971 με τουλάχιστον είκοσι επανεκδόσεις). Επίσης ασχολήθηκε, όπως και ο Πατσέκο με την κριτική και την πολιτιστική δημοσιογραφία, ασκώντας μεγάλη επιρροή στα γράμματα της χώρας . Ο Μόντες ντε Όκα μετά από μια εντυπωσιακή εμφάνιση στα νιάτα του βρέθηκε για διάφορους λόγους αργότερα στο περιθώριο και εκτός του Μεξικού είναι ο λιγότερο γνωστός.

Ο Αριτζής, ο πολυγραφότερος όλων, δημοσίευσε μέχρι τώρα τριάντα τρία βιβλία, μερικά εκ των οποίων έχουν μεταφραστεί στα ελληνικά (εκδόσεις Ενάλιος)

Επίσης αφιέρωσε πολύ χρόνο αγωνιζόμενος για το οικολογικό κίνημα, μέσα στο Μεξικανό Οικολογικό Κόμμα. Ακόμα υπήρξε διπλωματικός, μορφωτικός ακόλουθος στην Ολλανδία και πρέσβης του Μεξικού στην Ελβετία. Στο εξωτερικό είναι αρκετά γνωστός, σε Ευρώπη και Ηνωμένες Πολιτείες.

Ο Πατσέκο παρέμεινε στον κύκλο της πολιτιστικής δημοσιογραφίας και της πανεπιστημιακής διδασκαλίας κυρίως στο εξωτερικό. Πολλά διεθνή βραβεία, με τελευταίο και σημαντικότερο το Βραβείο Θερβάντες το 2009, το Νόμπελ των ισπανόφωνων, αναγνώρισαν την αξία του έργου του. Όπως και με τον Πας, τον « εθνικό ποιητή » τον Πατσέκο διαβάζουν έντονα και διαρκώς οι νέοι, αναγνωρίζοντας σίγουρα την βαθιά φιλοσοφική και ηθική διάσταση του έργου του. Είναι ο ποιητής ο οποίος δεν δίνει συνεντεύξεις, αποφεύγει την δημοσιότητα, δεν εμφανίζεται στην τηλεόραση. Μαζί με τον Σαίντ, μπορούμε να πούμε ότι είναι οι σημαντικότεροι επίγονοι του Πας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Η μετάφραση του Λαβύρινθου είναι της Ντιάνας Μπόμπολου. Βλέπε επίσης σε μετάφραση Μάγιας-Μαρίας Ρούσσου, «Ποιήματα» εκδόσεις Ηριδανός, 1986. Οι ίδιες εκδόσεις δημοσίευσαν επίσης Δοκίμια για τον Υπερρεαλισμό του Πας από την ίδια μεταφράστρια με τίτλο «Η Αναζήτηση της αρχής», 1983.
2. Ολόκληρο το ποίημα βρίσκεται στο βιβλίο ΓΡΑΠΤΑ Γ.Β. ΜΑΚΡΗ, εκδ. Εστία, 1986. Επίσης η ίδια μετάφραση έχει εκδοθεί από τις εκδόσεις Ελεύθερος Τύπος, 2002.
3. Μαζί με άλλα ποιήματα του, και ποιήματα του Πατσέκο το παρόν δημοσιεύθηκε σε δίγλωσση εκδοχή στο περιοδικό ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ 02, αρ.8 Δεκέμβριος 2002, σελ. 56-69.
4. Για το έργο του Πατσέκο και μια ευρεία ανθολογία ποιημάτων του στα ελληνικά, βλέπε « ΕΣΧΑΤΗ ΠΡΟΔΟΣΙΑ » ανθολογία ποιημάτων 1958-2000, εισαγωγή- μετάφραση- σχόλια Γιώργος Ρούβαλης, Ηριδανός, 2010, από όπου και μεγάλα αποσπάσματα του εδώ κειμένου.
